

РОЗДІЛ 5. РЕЦЕНЗІЇ, ХРОНІКА, ЮВІЛЕЇ

ДАВНО ОЧІКУВАНА КНИГА

Є. С. Регушевський, І. А. Регушевська

Десятки публікацій у науковому доробку проф. В. А. Ганкевича та доц. І.О. Богдановича, присвячених історії кримськотатарської журналістики. А нещодавно двома авторами видано давно очікувану книгу “До джерел кримськотатарської журналістики” (Сімферополь, 2004р., 365 с.). Праця кваліфікується авторами як навчальний посібник для студентів – істориків та журналістів, але зміст її далеко виходить за межі навчального посібника. Фактично це перше системне дослідження історії кримськотатарської журналістики другої половини XIX-початку XX ст. Книга розпочинається цікавою передмовою, в якій компактно викладено теоретичні та культурологічно-історичні засади розгляду процесу виникнення та функціонування кримськотатарської методики і насамперед – газети І. Гаспринського “Переводчик – Терджиман”.

Ураховуючи те, що книга “До джерел кримськотатарської журналістики” буде одночасно першим посібником для журналістів, які, зокрема, навчаються в Таврійському національному університеті ім. В.І. Вернадського та в інших кримських вузах, автори чітко виділили у посібнику три основних частини. Частина перша становить собою лекційний курс із проблеми (с. 7-117). Перший параграф, як і варто було сподіватись, присвячений вивченню історії створення та видавництва І. Гаспринського газети “Переводчик – Терджиман”. Як свідчать досліджувані матеріали, редактору довелося докласти максимум зусиль не лише щодо одержання дозволу на видання газети, але і постійно захищати (перед контролюючими органами тодішньої Росії) право на продовження видавничої діяльності. Всі положення роботи постійно підтверджуються конкретними архівними матеріалами. Цікавим як для майбутніх дослідників проблеми, так і для читачів книги є другий параграф (с. 12-22), що присвячений історіографії проблеми. Біля сотні видань та праць дослідників, які займалися вивченням історії газети “Терджиман”, оглянули автори рецензованої праці. Але це не проста констатація фактів, а аналіз багатопланової діяльності газети та її редактора. Автори книги одночасно вказують також на ті напрямки та окремі моменти, які не знайшли належного висвітлення у працях учених, але заслуговують подальшого вивчення. У підсумку параграфа сказано, що ще “до тепер не зроблено комплексного аналізу матеріалів газети з “Терджиман”, доказово не висвітлено її ролі у розвитку педагогіки, політики літератури, громадської та релігійної думки у всіх регіонах, насамперед у тих, де мешкали тюркомусульманські народи Російської імперії кінця XIX – початку XX ст.

Параграф третій названо “Основні етапи життя Гаспринського” (с. 22-27), але читач знайде тут цілий ряд нових фактів, яких немає в інших авторів, і особливо тих фактів, які розкривають діяльність кримськотатарського подвижника саме на ниві видавничо-просвітньої праці. Можна сказати, що ця думка розвивається далі у параграфі четвертому (с. 27-38), у якому на конкретних фактах життя та діяльності Гаспринського показано боротьбу його та його прихильників за створення національного друкованого слова кримських татар. Безпосередньо історія виникнення та розвиток видавництва газети “Переводчик - Терджиман” висвітлюється у параграфах 5 та 6 (с. 38-65). Це історія послідовної, невтомної і самовідданої праці великого кримськотатарського ученого і громадського діяча, який зумів здійснити великий подвиг загальнонаціонального значення.

Проблеми жіночої освіти та участі жінок у громадському житті існували не лише за часів Гаспринського, але і нині є важливою у країнах зарубіжного мусульманського Сходу. Можна сказати, що Гаспринський чи не перший порушив питання про створення жіночого періодичного видання не лише у Криму, але і серед усіх мусульман тодішньої царської Росії. Почалось з того, що у “Переводчику – Терджимані” він почав публікувати різні матеріали про життя та діяльність видатних жінок-мусульманок Сходу, щоб змінити традиційне ставлення мусульман до жіночого питання. Дружина Гаспринського звернулася з проханням дозволити видати спеціальний жіночий журнал “Тербіє” (“Виховання”), але це прохання було відхилене.

Гаспринський робить після цього нову спробу видавати не окреме видання, а додаток до своєї газети під назвою “Кадым” (“Жінка”), але і цей захід не увінчався успіхом. Царський цензор Смирнов виступив категорично проти намагання Гаспринського. Лише завдяки своїй енергійності і авторитету талановитий кримськотатарський журналіст все ж у 1910 р. зумів розпочати видання тижневика “Алемі Нісван” (“Жіночий Світ”), який, як стверджують автори рецензованої книги, “є цінним джерелом з теорії народу і кримськотатарської журналістики” (с. 71).

Окремо виділено у книзі (параграф 9, с. 71-79) питання про видання Гаспринським газет “Листок обявлений”, “Міллет”, “Ха-ха-ха”, “Аль Нахда”, “Алелі суб’ян”, які також “були важливими факторами в справі розповсюдження просвіти серед кримськотатарського народу” (с. 79).

Як справедливо відзначено у книзі, Гаспринський вдало використовував найменші можливості видати під егідою “Терджимана” одноразові, напівперіодичні та неперіодичні видання, в яких пропагувались загалом прогресивні думки та погляди, що сприяли європеїзації життя кримських татар (с.79-87).

У книзі автори не обійшли і досить важливого як теоретичного, так і з практичного погляду питання про роль газети “Переводчик – Терджиман” в історії новітньої кримської літератури (с. 87-99). “Саме на шпальтах цієї газети виникли художні і публіцистичні жанри, що їх донедавна не знала національна література кримських татар” (с. 87). Виникнення нових напрямків і жанрів ініціював насамперед Гаспринський і своєю великою творчістю і шляхом залучення талановитих авторів із числа кримськотатарської молоді. Саме в газеті “Переводчик – Терджиман” з’явилися кримськотатарською мовою перші публіцистичні твори (огляди, репортажі, хроніки, нариси, памфлети, есе), національний кримськотатарський роман (започаткував Гаспринський), історичні та побутові оповідання, психологічні новели, драматичні твори, поеми і ліричні поетичні цикли.

У питанні формування єдиної “загальнотюркської” мови Гаспринський справедливо зазнавав критики опонентів. І його літературна практика у цьому плані не знайшла підтримки в новітній кримськотатарській літературі.

У передостанньому параграфі першої частини книги описано ті цензурні утиски, яких зазнавала газета “Переводчик – Терджиман” на інші видання Гаспринського (с. 99-107).

Спеціалістам з журналістики та поліграфії цікаво буде прочитати заключний параграф книги, присвячений поліграфічному мистецтву оформлення газети “Переводчик – Терджиман” (с. 107-117).

Друга частина книги має назву “Матеріали для самостійної підготовки” (с. 118-213). У восьми параграфах цієї частини книги пропонуються оригінальні історико-культурологічні нариси про стан просвіти та шляхи її реформування у мусульман (с. 118-150), про стан та реформи духовного життя й системи релігійного самоврядування у мусульманських громадах (с. 151-167), про доцентрові рухи суспільного життя у кримських татар та їх одноплемінників за межами Криму (с. 167-177). Особливо варто відзначити параграф 17 (с. 177-187), у якому об’єктивно, неупереджено і досить переконливо на основі аналізу матеріалів газети “Терджиман”, деяких архівних матеріалів та фактів і подій суспільного життя тодішньої Росії висвітлено процес становлення політичного руху тюркомусульманських народів Російської імперії на початку ХХ ст.

Останні три параграфи другої частини книги І.О. Богдановича та В.Ю. Ганкевича (с. 187-213) присвячені історико-культурологічному аналізу проблем новітньої кримськотатарської художньої літератури. Насамперед взято до розгляду твори, що опубліковані у “Терджимані”. Автори виділяють зокрема питання висвітлення у художній літературі стану азійсько-мусульманської і європейсько-християнської цивілізації.

Відомо, що Гаспринський та його однодумці бачили недоліки цивілізації як східно-мусульманських, так і європейських народів, висунули ідею створення реформованої спільності народів, що сповідують іслам. Зразок такого реформованого суспільства зображено Гаспринським у фантастичній “Країні Спокою”, про яку говорить автор у свої соціальній утопії “Французькі листи”.

Загалом же друга частина книги є, як і перша, глибоким науковим дослідженням проблем формування та розвитку кримськотатарської журналістики. І хоча автори у другій частині іноді захоплюються переказом цікавих деталей культурного, релігійного, економічного, суспільно-політичного життя кримських татар кінця ХІХ ст., обидві частини становлять собою наукове відкриття, яке принесе користь історичній науці не лише в галузі кримознавства, але і в галузі порівняльно-історичних досліджень. Всі положення та висновки у роботі належно аргументовані фактичними даними, здобутими і вперше оприлюдненими авторами.

І.О. Богданович та В.Ю. Ганкевич зробили неоціненну послугу майбутнім дослідникам цієї проблеми, опублікувавши у третій частині “Матеріали для практичних занять” (с. 214-337) 229 рідкісних та архівних документів, 41 з яких віднайдено і вперше оприлюднено авторами. Визначивши суть книги як навчального посібника, авторам належало б дати систему питань для самоконтролю, тематику контрольних, курсових, дипломних та магістерських робіт, а також назви (а може і програми) спецкурсів та спецсеминарів. Отже, праця І.О. Богдановича та В.Ю. Ганкевича одночасно є і теоретичним дослідженням, і навчальним посібником, і закликом до подальших наукових досліджень теорії кримськотатарської журналістики.

Поступила 03.09.2004 г.